

je podal **Anton Trstenjak** (240—241), je kratka in jedrnata. Razodeva nam Sedeja »kot človeka velike delovne vneme, človeka duhovne usmerjenosti, ki pa ima hkrati zelo dobro razvit čut za stvarnost« (240).

Veliko novih prvin je razpravi o Sedeju dodala **Milica Kacin-Wohinz** (Sedej v dokumentih italijanskih oblasti, 242—264) in sicer na podlagi dokumentov iz Osrednjega državnega arhiva v Rimu. Kacinova sicer ne preverja objektivnosti oziroma neobjektivnosti poročevalcev v Rim (242), odkriva pa nam tiste prvine, na podlagi katerih so italijanske fašistične oblasti nastopile proti Sedeju. Gre za sistematično gonjo lokalnih oblasti proti Sedeju, ki so s svojimi lažnimi obtožbami preko centralne oblasti v Rimu želele doseči Sedejevo umaknitev z goriške nadškofije. Zaključek Kacinove je na dlani: »Gonja proti Sedeju je bila sestavni del politike raznarodovanja slovensko-hrvaške manjšine«. Žal pa je »obzir najvišje cerkvene oblasti veljal le Sedejevi osebnosti in njegovi vlogi v primorski Cerkvi, ne pa tudi njegovi politiki za zaščito pravic slovenske manjšine« (261).

Drago Klemenčič (Sedej v nekaterih časnikih in revijah, 265—281) je analiziral Sedejevo podobo v nekaterih časnikih in revijah. Zanimivo je primerjati njegovo analizo o poročanju posameznih časnikov o dogodkih, povezanih s Sedejevim delovanjem v goriški nadškofiji, in ugotovitvami ostalih avtorjev, do katerih so prišli na podlagi drugih dokumentov. Odnos italijanskih oblasti in Vatikana do nadškofa Sedeja so očitno pozorno spremljali tudi drugod po Evropi in večinoma pravilno ocenili Sedejevo vlogo v škofiji, ki je združevala štiri narodnosti, štiri jezike in štiri kulture. Samo tako moremo razumeti komentarje ob Sedejevem izsiljenem odstopu, ki jih je zelo jasno povzela Kölnische Zeitung s izjavo: »Vatikan je kupil svojo drugo spravo s fašizmom. Za to je žrtvoval ne samo mons. Sedeja, temveč tudi svojo politično držo do manjšin, ki jo je imel doslej« (272). Svoji razpravi je dodal Klemenčič bibliografijo o Sedeju (276—281). Če bi bila urejena kronološko, bi nam nudila svojevrstno dokumentacijo o zanimanju zgodovinarjev za Sedeja in problematiko, ki je povezana z njim in njegovim časom. Klemenčičevo bibliografijo je dopolnil **Marijan Kravos** (Bibliografija, 295—304) z bibliografijo Sedejevih del.

Prispevek **Stanka Medveščka** (Sedej v slikah in dokumentih, 282—294) je sicer zanimiv, vendar tako, kot je napisan, ponavlja preveč stvari, krš so jih povedali že drugi avtorji. Pogrešam pa katalog razstave, za katero se je Medvešček očitno zelo potrudil. Točna navedba posameznih dokumentov, njihova kratka vsebina in navedba kraja hrambe bi vsekakor dala prispevku trajnejšo vrednost kot zgolj opisna razlaga razstave. Ob koncu zbornika so navedene še sklepna beseda koprškega škofa Metoda Piriha, besede papeža Janeza Pavla II. pri avdienci za časa simpozija, pozdravni pismi ljubljanskega in goriškega nadškofa udeležencem simpozija in obratno (305—308).

Omembe nekaterih pomanjkljivosti zbornika pa seveda ne žele razvrednotiti velikega deleža, ki so ga predavatelji simpozija prispevali k zgodovinski podobi goriškega nadškofa Sedeja ter vrednotenju časa in razmer, v katerih je živel in deloval.

France M. Dolinar

Miroslav Stiplovšek, Prispevki za zgodovino sindikalnega gibanja na Slovenskem. Od začetkov strokovnega gibanja do Enotnih sindikatov Slovenije (1868—1945). Maribor: Založba Obzorja, 1989. 317 strani.

Slovensko zgodovino pisje je bogatejše za novo knjigo, ki je izšla v seriji Documenta et studia historiae recentioris založbe Obzorja v Mariboru. Prispevki za zgodovino sindikalnega gibanja, ali bolje rečeno, zbornik razprav za zgodovino sindikalnega gibanja od začetkov strokovnega gibanja 1868 do Enotnih sindikatov leta 1945 niso Stiplovškova prva knjiga s to problematiko. Pred desetimi leti je izšla njegova obsežna monografija Razmah strokovnega — sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918—1922, v kateri je podal pregled razvoja in delovanja strokovnih organizacij v jugoslovanskem delu Slovenije od prevrata 1918 do ponovne utrditve revolucionarnih strokovnih organizacij konec leta 1922.

Monografija prikazuje najprej razvoj sindikalnega gibanja vseh smeri do prve svetovne vojne kot tudi za nadaljnja obdobja. Pri tem si je avtor prizadeval prikazati razredne in nerazredne strokovne organizacije skladno z njihovim pomenom in vlogo. Po ustanovitvi jugoslovanske države je bila ena temeljnih nalog združitev razrednih sindikalnih organizacij na Slovenskem v enotno revolucionarno sindikalno gibanje v vsej Jugoslaviji. Temu problemu je avtor namenil vso pozornost. Obdelal pa je tudi razvoj krščansko-socialnih in narodno-socialnih strokovnih organizacij ter stanovskih organizacij javnih in zasebnih nameščencev. Pri tem je pokazal tudi, kako so se posamezne politične stranke prizadevale prek strokovnih organizacij širiti vpliv med delavstvom. Pri vsaki strokovni organizaciji je osvetlil programsko usmeritev,

stanje članstva, mrežo osnovnih organizacij, njihovo povezanost v jugoslovanskem okviru ter vključitev v mednarodne organizacije.

V drugem delu monografije je Stiplovšek obravnaval vlogo delavskih strokovnih organizacij pri uveljavitvi nove delavskozaščitne zakonodaje, izbojevanje osemurnega delovnika in poslabšanje socialnega položaja delavstva po Obznani. Opisal je prizadevanje za učinkovitejše delovanje ustanov za varstvo delavstva, ustanovitev začasne delavske zbornice ter prizadevanja za izvolitev delavskih zaupnikov in za okrepitev njihove vloge pri urejanju odnosov med delavci in delodajalci. Zelo obsežno in podrobno so obdelana mezdna in stavekova gibanja od 1919 do 1922 ob naglem porastu draginje. S posebnim poudarkom je avtor obdelal politične stavke in sodelovanje strokovnih organizacij v drugih političnih akcijah, njihovo izobraževalno in kulturno-prosvetno dejavnost, denarne podpore in pravno zaščito, ki so jih strokovne organizacije dajale svojim članom.

Pregled virov in literature na koncu monografije je zelo izčrpen in koristen pripomoček vsakomur, ki bi se želel podrobneje seznaniti z delavskim gibanjem v teh letih.

Monografija je zapolnila veliko vrzel v našem zgodovinopisju na področju zgodovine delavskega gibanja in sindikatov še prav posebej. Profesor Stiplovšek je opravil to delo z vso znanstveno natančnostjo in obdelal problem zelo kompleksno. Njegov koncept prikazovanja razmaha sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918 do 1922 je izhajal iz potrebe razčlenitve političnih, gospodarskih in socialnih razmer na Slovenskem v obravnavanem času in s primerjavo teh razmer v jugoslovanskem prostoru. Avtor se je zavedel potrebe po obravnavi vseh delavskih in nameščenskih sindikatov, da bi tako prikazal posebnosti razvoja sindikalnega gibanja v Sloveniji v primerjavi z drugimi jugoslovanskimi pokrajinami.

Po izidu monografije Razmah strokovnega sindikalnega gibanja je dr. Stiplovšek nadaljeval preučevanje zgodovine sindikalnega gibanja kontinuirano in v nekem smislu tudi sistematično, vendar je bil poudarek bolj na dvajsetih letih, problemsko bolj na izpostavljenih temah, prostorsko pa tudi na obravnavi posameznih mest, industrijskih centrov, revirjev ali posameznega podjetja, ko je na primeru Tosame prikazal delovanje Jugoslovanske strokovne zveze in Delavske enotnosti med NOB v tej tovarni. Rezultate svojih raziskovanj je sproti posredoval na znanstvenih posvetovanjih, na predavanjih sindikalnim komisijam za razvijanje tradicij, objavljeni so bili v tisku, v tematskih in krajevnih zbornikih.

Knjiga Prispevki za zgodovino sindikalnega gibanja na Slovenskem je rezultat tega dela. Svoje prispevke je za to objavo dopolnil, preuredil, jih opremil z opombami, pojasnil in znanstvenokritičnim aparatom, jih sistematično uredil; uvodna študija, ki je najobsežnejši del knjige, pa je bila na novo napisana ob njeni pripravi.

Uvodna študija ima naslov Značilnosti razvoja in delovanja strokovnih — sindikalnih organizacij na Slovenskem od začetkov leta 1868 do NOB. Iz naslova se vidi, da ne gre za celoten pregled strokovnega gibanja, vendar ima precej elementov, ki ne poudarjajo le značilnosti, temveč tudi pregledni razvoj, tako na primer tudi periodizacija bolj ustreza pregledu. Pri prikazovanju značilnosti razvoja pridejo bolj do izraza organizacijsko-politične, državno-represivne in dogodkovne kot pa ekonomske in socialnopolitične značilnosti razvoja in delovanja sindikalnih organizacij. Razdelitev obsežne študije na več poglavij je zelo ustrezna.

Ustanovitev prvih strokovnih društev in začetki delavskih ekonomskih bojev od 1868 do konca osemdesetih let so bili v razmerah skoraj popolne obrtne svobode in brez državne socialne politike do 1885. Posamezni ukrepi so ščitili delavce v zelo omejeni meri in so imeli bolj značaj represivnih ukrepov zoper posledice neomejenega izkoriščanja in naraščajočega socialnega vprašanja delavstva. Zadnja leta tega obdobja in obdobje, ki ga Stiplovšek označi kot rast socialnodemokratskih strokovnih organizacij v okviru avstrijske Strokovne komisije in ustanovitev prvih krščansko-socialnih strokovnih društev (od začetka devetdesetih let do 1905), so bila leta, ko je država izdelala najobsežnejšo kadifikacijo za zaščito delavstva in varstvo njihovih pravic. To so bila tudi v socialno-ekonomskem smislu leta rasti, kar se je nadaljevalo do prve svetovne vojne. Za razvoj sindikalnih organizacij je bila v tem obdobju značilna utrditev razrednih strokovnih organizacij ter ustanovitev central krščansko-socialnih in liberalnih strokovnih organizacij. Sindikati so s svojim kolektivnim nastopanjem prevzemali socialno politiko in varstvo vsega zaposlenega delavstva, ne le sindikalno organiziranega. S sklepanjem kolektivnih pogodb so utrjevali pridobitve mezdnih in stavkovnih gibanj. Za leta prve svetovne vojne je razumljivo, da je v tem času strokovno gibanje označeno s krizo v njegovem delovanju do leta 1917/18, ko se zopet obnavlja in okrepi.

Po koncu prve svetovne vojne in ustanovitvi Kraljevine SHS so nastale nove družbenopolitične in socialnoekonomske razmere. To razdobje 1918 do 1941 je avtor razdelil na 4 poglavja. V prvem je najprej prikazal položaj Slovenije v novi državi, pospešeno industrializacijo in številčno rast delavstva, nato pa delovanje razrednih

strokovnih organizacij, Jugoslovanske strokovne zveze in Narodnosocialistične strokovne organizacije ter stanovske organizacije javnih in zasebnih nameščencev. Obdelal je mezdna in stavkovna gibanja v letih pomanjkanja in visoke inflacije, uspehe na področju nove socialne zakonodaje in ustanov za varstvo delavstva. Prvo obdobje delovanja delavskih strokovnih organizacij v novonastali državi je avtor razmejil z leti 1918—1921 in ga označil kot velik razmah delavskega strokovnega gibanja in njegovo povezovanje v jugoslovanskem okviru. Konec stavkovnega vala 1921 in preopred komunističnih Neodvisnih strokovnih organizacij 1924 je bilo obdobje inflacije in njenega konca z deflacijsko krizo, kodifikacije delavske zaščite pa tudi različnih oblik državne represije za zadušitev socialnih in političnih nemirov. Avtor je v tem poglavju obdelal organizacijski razvoj neodvisnih in socialističnih strokovnih organizacij ter nerazrednih strokovnih organizacij, prikazal njihovo delovanje in prizadevanja za enotno fronto.

Obdobje 1924—1934 zajema leta konjunkturalne in gospodarske krize, leta parlamentarne demokracije in diktature. Skupne značilnosti ni, posebnih ločnic v sindikalnem oziru pa tudi ne, zato je avtor to obdobje označil za čas, ko so bile pomembne spremembe v razvoju strokovnih organizacij in ko je bil upad njihovih borbenih akcij. V tem poglavju je avtor prikazal organizacijski razvoj Strokovne komisije kot pokrajinske organizacije Ursovih sindikatov in sindikalno politiko KP v Sloveniji do snovanja akcijske enotnosti; razvoj in preobrazbo Jugoslovanske strokovne zveze v napredno delavsko strokovno organizacijo, ki je bila pripravljena za sodelovanje v akcijski enotnosti, prav tako Narodno strokovno zvezo in strokovne organizacije železničarjev, javnih in zasebnih nameščencev. Zelo podrobno in temeljito je obdelal aktivnosti strokovnih organizacij na vseh področjih njihovega delovanja. Zanimiva je tudi osvetlitev podatkov o volitvah delavskih in nameščenskih predstavnikov v delavsko zbornico.

Zadnje obdobje delovanja strokovnih organizacij v stari Jugoslaviji 1934—1941 je avtor označil kot uspešna prizadevanja za akcijsko enotnost strokovnih organizacij in okrepitev njihovega delovanja po eni strani ter vladne ukrepe za utrditev režimskih strokovnih organizacij po drugi strani. To je bil čas novega razvoja v gospodarstvu, rasti industrijskega delavstva, stavkovnega vala 1935/36, akcij za zakon o minimalnih mezdah (s strani delavcev z enim namenom in s strani delodajalcev, a z drugačnim namenom) in Zakona o minimalnih mezdah, pomirjevanju in arbitraži iz leta 1937 z vsemi elementi korporacijskega sistema, ustanovnega kongresa KPS na Čebinah 1937 in vladne prepovedi Ursovih sindikatov konec leta 1940. Avtor je opisal delovanje Strokovne komisije in prizadevanja partije za akcijsko enotnost, opisal je Jugoslovansko strokovno zvezo in Narodno strokovno zvezo v tej funkciji ter ustanovitev in delovanje režimskih Zvez združenih delavcev. Izčrpno in pregledno je prikazal delovanje tudi vseh drugih strokovnih organizacij do leta 1941. Po okupaciji so odbori ali skupine delavske enotnosti, nastajajoče na osnovah akcijskega in ljudskofrontnega povezovanja pred vojno, dobili politični značaj kot terenski odbori OF v tovarniških obratih. Avtor je prikazal značilnosti razvoja in delovanje delavske enotnosti od konference Delavske enotnosti 1942 do oblikovanja Enotnih sindikatov 1945.

Poglavje o virih in literaturi obsega vsa bistvena nahajališča podatkov za zgodovino sindikalnega gibanja na Slovenskem. Na začetku poglavja avtor ugotavlja, da sta razvoj in delovanje strokovnih organizacij neločljiva sestavina celotnega delavskega gibanja, kar se kaže tudi pri virih in literaturi. Zato so v številnih virih podatki za različne vidike delavskega gibanja, mnogi pisci pa v literaturi hkrati s politično organiziranostjo delavstva obravnavajo tudi njegove strokovne in druge organizacije ter njihovo dejavnost. Veliko je tudi virov, ki vsebujejo le podatke o strokovnem gibanju, ali vsaj v pretežni meri, prav tako pa je že precejšnja bibliografija del, ki obravnavajo posamezna obdobja, akcije in posebnosti iz zgodovine strokovnega gibanja. Nato avtor navede vsa pomembnejša nahajališča arhivskih virov, časopisne in druge tiskane vire, spominsko gradivo, znanstveno-kritične izdaje virov in literaturo, pri tem okvirno navede značaj virov in področja raziskav, ki so jih posamezni pisci opravili, v opombah pa citira konkretno literaturo. S tem je dosegel preglednost teksta in nam posredoval obsežen seznam literature.

Uvodni študiji o značilnostih razvoja, ki obsega več kot tretjino knjige, sledi 14 razprav, ki obravnavajo posamezne strokovne organizacije in društva, stavkovno gibanje, sindikalno politiko KPJ v Sloveniji, oziroma politiko KPJ do sindikalnega vprašanja, prvomajske manifestacije in sindikalno gibanje krajevnega značaja.

Najobširnejša razprava je Zveza rudarskih delavcev za Slovenijo in največja rudarska stavka leta 1923. V njej je avtor prikazal ustanovitev Zveze rudarskih delavcev, njeno dejavnost in organizacijski razvoj, zaostrovanje odnosov med rudarji in TPD in stavke v letih 1922 in 1923; podrobneje oriše priprave na najdaljšo rudarsko stavko in njen potek do zloma konec avgusta 1923, ki pomeni tudi konec stavkovnega vala. Posamezne stavke in stavkovne boje je obdelal še v naslednjih štirih razpravah: Povezanost stavke rudarjev v Sloveniji ter v Bosni in Hercegovini konec 1920. leta;

Stavkovni boji v Ljubljani 1918—1923; Stavkovni boji julija 1919 na Mariborskem območju in Stavkovno gibanje na Slovenskem po oktobrski revoluciji.

Posamezne strokovne organizacije in društva je avtor obravnaval v naslednjih razpravah: Prva strokovna-sindikalna društva na Slovenskem; Preoblikovanje tiskarskega društva na Kranjskem v razredno strokovno organizacijo; Železničarji — prvo jedro revolucionarnega strokovnega-sindikalnega gibanja na Slovenskem.

Politiko KPJ oziroma KPS do sindikalnega vprašanja je obdelal v naslednjih razpravah: Prepoved Neodvisnih strokovnih organizacij leta 1924 in začetek nove sindikalne politike KPJ v Sloveniji; Ustanovni kongres KPS — spodbuda boju za enotnost slovenskega delavstva. V tej razpravi prikazuje boj za enotnost slovenskega delavstva, kot so ga obravnavali članki v Proleterju, prizadevanja za akcijsko enotnost v drugi polovici 1937. leta in brošuro Edvarda Kardelja Za enotnost slovenskega delavstva, ki je izšla pod Leskoškovim imenom leta 1937.

V posebni razpravi je obdelal prvomajske manifestacije na Slovenskem od revolucionarnega leta 1917 do kraljeve diktature 1929. Krajevni značaj strokovnih organizacij, oziroma razvoj in dejavnost strokovnih organizacij v posameznih podjetjih imajo naslednje razprave: Krščanskosocialne strokovne organizacije slarnikarskega delavstva 1907—1922; Stavka na Količevem — najdaljša leta 1935 na Slovenskem; in Delovanje skupine Jugoslovanske strokovne zveze (1936—1941) in Delavske enotnosti med NOB v tovarni sanitetnega materiala na Viru.

Na koncu knjige so dodane kratice strokovnih organizacij in kazalo oseb, krajev, strokovnih in drugih delavskih organizacij in ustanov.

Pričujoča knjiga s svojimi razpravami je res tehten in pomemben prispevek za zgodovino sindikalnega gibanja na Slovenskem. Razprave obravnavajo različne oblike organizacijskega razvoja in programskih sprememb delavskih strokovnih organizacij kot tudi različne oblike dejavnosti, posebej stavk in mezdnih gibanj, v njih pa je osvetljeno delovanje različnih ustanov kot so delavske zbornice, inšpekcije dela, javne borze dela, delavske obratni zaupniki. Razprave so tehten in pomemben prispevek k osvetlitvi številnih značilnosti sindikalnega gibanja na Slovenskem od začetkov do enotnih sindikatov.

France Kresal

Ljubomir Antić, Naše iseljeništvu u Južnoj Americi i stvaranje jugoslavenske države 1918. Zagreb: Školska knjiga, 1987, 221 str.

Znanstveni sodelavec Centra za istraživanje migracija i narodnosti v Zagrebu dr. Ljubomir Antić je v svoji obsežni knjigi predvsem o hrvaških izseljencih v Južni Ameriki v obdobju pred in med prvo svetovno vojno ter o njihovih odnosih do nastajajoče jugoslovanske države strnil svoje dolgoletne raziskave in številne objave o hrvaških izseljencih v Južni Ameriki. Poleg že obstoječe, ne ravno posebno bogate literature in publiciranih virov o tem pred njim še zelo malo proučenem vprašanju, je dobil precej dragocenih podatkov v kompletnih izseljeniških časopisov Domovine, Jugoslovanske domovine, Pokreta, Jugoslavije i Jugoslovanske države, Jadrana, Jugoslovanskog oslobođenja in Jugoslavije, kot tudi v arhivih izseljeniških organizacij, predvsem arhivu osrednje Jugoslovanske narodne obrane iz Južne Amerike, ki ga skoraj kompletno hranijo v zgoraj omenjenem zagrebškem Centru in je dovolj strokovno urejen. Uporabil je tudi vire, ki so v Arhivu Jugoslovanskega odbora in jih hrani Zgodovinski arhiv JAZU v Zagrebu, pritegnil pa je tudi podatke, ki so mu jih dali izseljenci in bivši diplomatsko-konzularni predstavniki Jugoslavije v Južni Ameriki.

Avtor je knjigo razdelil na sedem poglavij, od katerih je prvo posvetil zgodovini »naših izseljencev« v Južni Ameriki do prve svetovne vojne. Najštevilnejši so bili izseljenci iz Dalmacije. Razčlenil je vzroke za izseljevanje, predvsem prenaseljenost te pokrajine, kot tudi znani vinski sporazum Avstrije z Italijo, ki je katastrofalno vplival na dalmatinsko vinogradništvo, kot enega vzrokov pa je naglasil tudi protiaustrijsko razpoloženje prebivalstva. Prikazal je še številčno stanje izseljencev, rast njihovih kolonij, med katerimi so bile najpomembnejše Punta Arenas ter Antofagasta in Santiago v Čilu, Oruro, Potosi in Uyuni v Boliviji, Lima, Calao in Cerro de Pasco v Peruju ter Buenos Aires v Argentini. Avtor temeljito prikaže tudi narodnostno, starostno, spolno in socialno strukturo izseljencev. Narodnostno so sestavljali veliko večino dalmatinski Hrvati, po spolu so prevladovali moški, po poklicih nekvalificirani in kvalificirani delavci ter trgovci. Podrobno so prikazane tudi izseljenske organizacije in društva, časopise, povezave izseljencev z matično domovino, stopnja njihove narodnostne zavesti ter razvoj jugoslovanske ideje med njimi.

Po tem uvodu se avtor posveti svoji osrednji temi: odnosu jugoslovanskih izseljencev v Južni Ameriki do nastajanja jugoslovanske države v letu 1918. V drugem